

Editura Semne
 Str. Barbu Delavrancea nr. 24
 sector 1, București
 Tel/Fax: (021) 318 83 44
 Adresă web: <http://www.semneartemis.ro>
 E-mail: office@semneartemis.ro

Difuzare:
 Tel./ Fax: (021) 310.74.59; 311.49.36
 e-mail: difuzare@semneartemis.ro

Tiparul executat la S.C. SEMNE '94 S.R.L.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
C. RĂDULESCU-MOTRU

Timp și destin / C. Rădulescu-Motru -
 București : Semne, 2008
 ISBN-10: 973-624-418-0
 ISBN-13: 978-973-624-418-6

Această este o reproducere în facsimil a lucrării

TIMP ȘI DESTIN

apărută în anul 1940 în această formă la

BUCUREȘTI
 FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ « REGELE CAROL II »
 39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
 1 9 4 0

C. RADULESCU-MOTRU

Profesor la Universitatea din București
 Membru al Academiei Române

TIMP ȘI DESTIN

BUCUREȘTI
 FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ « REGELE CAROL II »
 39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
 1 9 4 0

din care multe probleme filosofice, — mai ales, de psihologie și de biologie — se aleg cu perspective originale, uneori pline de promisiuni pentru cercetarea științifică.

Actualitatea lor însă nu stă în fondul filosofic, ci în împrejurarea că ele par a justifica unele procedee de politică practică. Din acest punct de vedere, aceste idei găsesc o adversitate hotărâtă la aceia, cari cred în principiile creștinismului și ale democrației, și se îndoiesc de menirea supra-omului, dotat cu voința spre putere. (Comp. C. R.-Motru, *Vieața și filosofia lui Friedrich Nietzsche*, Ed. III-a. București, Reforma Socială 1922).

TABLA DE MATERII

	Pagina
PREFAȚA	5-11

INTRODUCERE

I. SUBSTANȚA VIEȚII SUFLETEȘTI

1. Atitudinea omului de știință experimentală în cheștiunea destinului. — 2. Rostul experimentului în domeniul faptelor materiale și în al celor sufletești. Izolarea ca condiție prealabilă a experimentului și imposibilitatea acestei izolări la faptele sufletești. Asupra evoluției vieții sufletești nu se pot face decât ipoteze. — 3. Explicarea prin substanță. Critica adusă de W. Wundt substanței sufletești. Noua orientare a filosofiei științifice contemporane. — 4. Deosebiriile dintre destin și prevederea prin legile cauzale. Destinul este deasupra ordinii temporale; n'are obiectivitate și pune în cumpănă valori spirituale. — 5. O nouă definire a substanței sufletești. Reciprocitatea dintre fizic și psihic. Teoria personalismului energetic

15-49

II. PROBLEMA TIMPULUI ÎN FILOSOFIA MODERNĂ.

1. Unilateralitatea cercetărilor științifice a adus înstrăinarea acestora de filosofie. Problema timpului în preocupările gândirii europene contemporane. — 2. Teoria lui Iem. Kant despre timp. — 3. Insuficiența acestei teorii. — 4. Destinul

50-69

I. INTUIȚIA TIMPULUI.

Pagina

1. Amestecul teoriilor filosofice în explicarea timpului. Timpul, ca durată, după H. Bergson. — 2. Fondul sufletesc original în intuiția timpului, după psihologia contemporană. — 3. Percepția și intuiția timpului.... 73-89

II. NOILE CERCETĂRI ASUPRA TIMPULUI.

1. Greutățile care împiedică soluționarea problemei. — 2. Timpul, ca fapt sufletesc primitiv și ca fapt produs prin evoluția vieții sufletești. — 3. Argumentarea lui Pierre Janet pentru înțelegerea timpului ca produs al evoluției. — 4. Structura timpului în conștiința omului cult de astăzi. Primele tradiții ale culturei europene. — 5. Ordinea ireversibilă și cauzală a timpului la baza activității economice a europeanului de astăzi. — 6. Conștiința timpului oglindește idealul culturei fiecărei epoci. — 7. Noile cercetări asupra timpului psihologic, fiziologic și biologic. — 8. Timpul istoric și omul de vocație..... 90-130

PARTEA II: DESPRE DESTIN

1. TIMP ȘI DESTIN.

1. Știința de până acum evită în mod fățiș tot ce este subiectiv. De aceea tratamentul deosebit pe care l-a avut noțiunea destinului în comparație cu aceia a timpului. — 2. Destinul este matricea în care ia naștere intuiția timpului. El este anticiparea mistică a determinismului universal. Caracterele pe care abstracția le adaogă timpului. Insemnătatea pe care o are constatarea periodicității fenomenelor în natură. — 3. Destinul, singura formă de prevedere a cursului vieții pentru omul antic. Factorii constitutivi ai intuiției destinului. Afirmarea personalității. Dinamismul irrever-

Pagina

- sibilității. Certitudinea demoniacă. Misticismul. — 4. Presimțirea destinului joacă un rol și în viața popoarelor contemporane. Cultul contemporanilor pentru inconștient și ideea de politică 133-151
- II. MISTICISM, VOCAȚIE ȘI PROFETISM ÎN RAPORT CU DESTINUL.
1. Experiența mistică, după L. Lévy-Bruhl și conceptul destinului. — 2. Destinul în spiritul filosofiei eline. Caracterul său umanist. Destin și vocație. — 3. Destinul în câmpul experienței omului creștin. Profetismul. — 4. Limitele prevederii cauzale din științele naturii materiale. « Ignorabimus », după E. Du Bois-Reymond. Cauzalitatea psihică, după W. Wundt. — 5. Legea individuală ca bază a prevederii pe linia destinului 152-176
- III. TEORII ASUPRA DESTINULUI.
1. Inconsecvența filosofiei materialiste în cunoașterea destinului. Vasile Conta și explicarea eredității. — 2. Timpul vital. Colectivul dela baza calculului probabilităților și unitatea organică. Echivalența între cauza și efectul sufletesc, o himeră. — 3. Factorul subiectiv și cel obiectiv în actul prevederii. Imbinarea acestor factori în credința despre destin la Elini. — 4. Teoriile asupra destinului în filosofia contemporană germană. Fr. Nietzsche. Oswald Spengler. Leo Frobenius. — 5. Destinul în lumina experienței actuale 177-209
- IV. POATE OMUL SĂ-ȘI FĂUREASCĂ DESTINUL?
1. Știința contemplativă din antichitate față de știința de prevedere. Metoda experimentală bazată pe matematică. Importanța timpului în formarea prevederii cauzale. — 2. Deosebirea dintre timp și destin. — 3. Poate omul să-și făurească destinul? Răspunsul negativ în basmele populare și filosofia materialistă. — 4. Omul,

acest necunoscut! — 5. Făurirea destinului prin întâmplare și după un plan orânduit mai dinainte. Făurirea destinului, o cucerire rezervată organizației sociale din viitor 210-236

APENDICE

A) IMBĂTRÂNEȘTE OARE PĂMÂNTUL?	237
B) CRIZA UMANISMULUI.....	242
C) FILOSOFUL FRIEDRICH NIETZSCHE.....	247

MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI, 1940

I

SUBSTANȚA VIEȚII SUFLETEȘTI

1. Atitudinea omului de știință experimentală în chestiunea destinului. — 2. Rostul experimentului în domeniul faptelor materiale și în al celor sufletești. Izolarea, — condiție preliminară a experimentului și imposibilitatea acestei izolări la faptele sufletești. Asupra evoluției vieții sufletești nu se pot face decât ipoteze. — 3. Explicarea prin substanță. Critica adusă de W. Wundt substanței sufletești. Noua orientare a filosofiei științifice contemporane. — 4. Deosebiri între destin și prevederea prin legile cauzale. Destinul stă deasupra ordinii temporale, n'are obiectivitate și pune în cumpănă valori spirituale. — 5. O nouă definire a substanței sufletești. Reciprocitatea dintre fizic și psihic. Teoria personalismului energetic.

1. Prin mijlocirea metodelor experimentale, omul de știință de astăzi a ajuns la rezultate, care nu se puteau măcar bănuși, câteva secole mai înainte. Restrângându-se la cercetarea fenomenelor naturii, și lăsând la o parte speculațiunile asupra substanței corpurilor, omul de știință de astăzi a ajuns să-și lărgască orizontul prevederii, și cu aceasta se face posibilă intervenția mâinii omenești în mersul fenomenelor naturii. Metodele experimentale au schimbat cu desăvârșire atitudinea omului în mediul său de viață. Ele au încurajat spiritul de

Res inițiativă și de întreprindere. Au făcut dintr'o ființă cu simple dispoziții de muncă, o ființă cu gândire și voință tehnică. Metodele experimentale au reușit, să interpună între om și mediul cosmic o întreagă armatură industrială, schimbând astfel în mod radical caracterul culturii omenești.

În lumina acestor rezultate, obținute pe baza metodelor experimentale, multe din vechile credințe, precum și din vechile teorii filosofice ale lumii vechi, au intrat treptat în umbră, ele apărând acum ca superstiții, sau ca erori grosolane. În numărul acestora s'a ajuns chiar să se așeze, fără excepție, tot ce a fost gândit și a luat o formă de adevăr, în trecut. Pe nesimțite omul de astăzi a luat față de omul vechiu, atitudinea pe care o are de obicei omul matur față de copil. El privește de sus, aproape cu milă, la aceea ce altădată, cu câteva secole înainte, constituia o preocupare serioasă, ba chiar o preocupare chinuitoare pentru fie ce suflet de om. Ilustrarea acestei semețe atitudini, niciun exemplu nu ne-o poate da mai bine, ca acela al indiferenței cu care omul de știință de astăzi privește la preocuparea de destin, pe care o avea lumea cea veche. Să existe oare un destin? Adică să existe pentru fiecare om în parte un *tempo* personal, unic pentru el, în care i se desfășură viața: o lege individuală a sa proprie? Întrebarea aceasta ar fi fost în lumea veche, aproape o impietate. În aceea de astăzi, ea este o întrebare la care nu se mai răspunde, fiindcă este fără înțeles. Omul de astăzi, înarmat cu instrumente de măsurătoare precisă, își are pentru tot ce se întâmplă în univers, o prevedere în timp, pe

termene fixe, înlăuntrul cărora destinul sau timpul personal nu are ce căuta. Timpul omului de astăzi este raționalizat și industrializat; este cronometrul lui din buzunar; pe când destinul: cine îl măsoară, cine îl prevede? Și dacă nimeni nu-l măsoară și nu-l prevede, se mai poate vorbi de el? El este în afară de câmpul metodelor experimentale, prin urmare este în afară de aceea ce poate să facă o preocupare pentru lumea noastră.

Cu toate acestea, în ciuda acestei atitudini a omului de știință, limbajul păstrează uzul cuvântului destin. În momente, nu tocmai indiferente, ci în momente de importanță hotărâtoare, cuvântul se aude și se scrie destul de des în lumea contemporană. Istoricii, sociologii, filosofii în genere, fără a-l defini în amănunt, nu-l pot evita în teoriile lor; iar, aceea ce este mai grav, bărbații de Stat, în momentele de grea cumpănă pentru viitorul popoarelor ce conduc, îl întrebuițează, nu ca pe o imagine oarecare oratorică, ci în înțelesul de a indica prin el un scop și un sens vieții politice. « A salva destinul »; « a realiza destinul »; « a merge pe calea destinului... » sunt, în gura acestora, nu vorbe de oratorie, ci vorbe de poruncă supremă. Destinul trebuie dar să însemne ceva, deși concepțiunea lui nu se împacă cu dimensiunea temporală pe care o dă cronometrul de buzunar. Dacă el este în afară de câmpul metodelor experimentale de măsurătoare și de sigur că este, căci altfel omul de știință experimentală n'ar fi indiferent față de el, este totuși în câmpul raționamentului inteligenței omenești, câmp care trebuie să fie mai extins de cât este acela al măsurătorii experimentale. Altmintreli,

dacă raționamentul ar fi închis în câmpul măsurătorii numai, ar trebui să presupunem atunci, că odată cu descoperirea metodelor experimentale, logica raționamentului a atins culmea perfecțiunii; că raționament logic este egal măsurătoare. Presupunere, evident, absurdă. Măsurătoarea este un mijloc pentru logică, nu scopul însuși al acesteia. De aceea, admitem, fără teama de a greși, că raționamentul omenesc are un câmp, cu mult mai extins de cât este acela al experimentului. În acest câmp este loc pentru fapte, care se realizează și într'o altă ordine, de cum este aceea pe care o oferă timpul construit pe o direcție omogenă și lineară. Timpul acesta potrivit măsurătorilor experimentale, dă prevederea faptelor materiale, prea puțin însă, aproape de loc, prevederea faptelor de viață sufletească, și mai ales de viață istorică. Acestea din urmă nu se pot prevedea ca fapte de succesiune într'o direcțiune omogenă și lineară, cum este aceea a timpului din științele matematice și fizice, ci au nevoie de o concepție de devenire, mai complexă, și mai spirituală; iar unei asemenea concepții, corespunde destinul.

Ceva mai important încă. Pe baza timpului omogen și într'o singură direcție lineară, nu se poate explica împrejurarea, pe care o întâlnim în mod obișnuit în viața sufletească, că mai multe fapte sufletești se petrec deodată, avându-și fiecare totuși timpul său diferit. Astfel, este știut, că fiecare suflet individual este constituit din diferite pături de personalitate ¹⁾, ale căror

funcțiuni « melodii kinetice », după o fericită expresiune a neurologului v. Monakow, deși cu cronaxii deosebite, formează componentele unei manifestări totale. Nu există act de voință, care pe lângă elemente conștiente să nu aibă și elemente inconștiente. Apoi elementele conștiente, unele se petrec mai repede, altele mai încet, dar toate în același scop funcțional, și cu toate împreună, păstrându-și fiecare desfășurarea sa temporală, formează un tot. Același lucru, în viața socială. Aci vorbim de o conștiință de popor, de rasă, de clasă socială și de individ, în același timp. Adică manifestările acestor diferite conștiințe sunt concomitente. Fiecare dintre ele își are alt « tempo » de desfășurare. Sunt în curs dinamic diferit. O asemenea împerechere de timpuri concomitente, pe baza timpului matematic și abstract, sunt cu neputință de explicat. Intuiția timpului, cum vom vedea mai la vale, că zice cu toată dreptatea Kant, nu permite alăturare de timpuri, ci succesiune de timpuri pe o dimensiune lineară. În viața sufletească, dacă această împerechere totuși există, cauza nu poate sta decât în natura deosebită pe care o are timpul sufletesc, trăit, față de timpul abstract. Schimbările din natura materială pot fi aduse pe o singură linie a timpului, pe când schimbările din viața sufletească, nu. Aci fiecare unitate sufletească își trăiește timpul său; își are destinul său.

2. În natura vieții se găsesc condițiuni, care fac cu neputință ca faptele omului să poată fi prevăzute în ordinea aceluiași timp în care sunt prevăzute faptele materiale din natură. Căci ordinea timpului de care au

¹⁾ Erich Rothacker, *Die Schichten der Persönlichkeit*. Leipzig, 1938.

ele nevoie, pentru a fi prevăzute, este o altă ordine de cât aceea a timpului de cronometru. Timpul pe care îl utilizează omul de știință experimentală, este o dimensiune ideală, construită prin abstracțiune din înseși faptele materiale ale naturii. În special mișcările periodice sunt acelea care dau sugestia măsurătorii exacte. Sugestia aceasta ar fi fost încă fără folos, dacă mintea omului n'ar fi iscodit condițiile artificiale în care mișcările din natură să poată fi măsurabile prin experiment. Mintea a iscodit anume, mulțumită funcțiunii sale de abstracție, izolarea mișcărilor din natură după anumite perspective. Prin această izolare, mișcările din natură pot fi separate de contingentele concretului, așa ca ele să intre cu ușurință în tiparul ales de experiment. Bunăoară, mișcarea unui pendul. Această mișcare, așa cum se prezintă în natură, n'ar fi putut niciodată mijloci omului de știință descoperirea unei legi de prevedere. Căci pendulele din natură nu au o mișcare uniformă, ci mișcarea fiecăruia are durata pe care o permit condițiile mediului, în care ea are loc, precum și compoziția minerală a corpului, care servește drept pendul. Înainte de a măsura durata ei, omul de știință a trebuit să o purifice de condițiile contingente ale concretului: să o prezinte ca absolut izolată de restul naturii. Și această operație de izolare cere o muncă uneori grea. Apoi după ce omul de știință izbuteste să înlăture contingentele datorite mediului și compoziției minerale a pendulului, el se trezește înaintea constatării, că însăși diferența de meridian a locului pe pământ, unde se face experimentul, este și ea o contingență care trebuie

înlăturată, așa că omul de știință trebuie acum să continue mai departe izolarea mișcării pendulare de însăși geografia locului, aceea ce el nu poate face decât încrezându-se raționamentului logic. Pe această cale, a raționamentului, el ajunge să facă din mișcarea pendulară o funcțiune curat matematică.

Mișcarea pendulară este un exemplu tipic pentru toate mișcările din lumea materială, supuse experimentului. Toate sunt transformate, prin izolare, din fapte concrete ale naturii în funcțiuni raționale, potrivite calculului matematic. Pe baza acestor funcțiuni raționale scoate apoi omul de știință legi de prevedere, întrebuițând experimentul pentru a le verifica, iar nu pentru a le inventa. Invenția i-o dă raționamentul; experimentul nu aduce decât verificarea ¹⁾.

Ar putea cineva să se întrebe acum, dacă omul de știință, prin această transformare la care el supune mișcările din natură, nu cumva face o operă deșartă, sau în orice caz, numai de o valoare ipotetică? Această întrebare n'ar fi îndreptățită, și iată de ce. Legile de prevedere, găsite de omul de știință prin invenția raționamentului și verificate prin experiment, se dovedesc în conformitate cu mersul faptelor din natură. Ele au fost construite, nu pe baza unor date ireale, căci miș-

¹⁾ A se vedea în această chestiune luminoasa expunere a lui Chr. Sigwart asupra metodelor experimentale (*Logik*, 5-te Aufl., vol. II, pag. 414 și urm.). Problema acestei izolări, cerute de metoda experimentală, este în fond aceeași cu problema posibilului în știință. (Asupra acesteia din urmă, un studiu luminos al lui I. Petrovici: *Vicisitudinile obiectivității științifice*, în *Gândirea*, Noemvrie, 1939).